

Bojan Godeša

Tisova Slovaška – »priljubljeni sen slovenskega klerofašizma«?

I.

Jozef Tiso je bil jeseni 1914 kot vojni kurat premeščen v Maribor. Na južnem Štajerskem, na obrobju slovensko-nemške narodnostne meje, je leta 1914 politično deloval tudi dr. Anton Korošec. Tu sta se oba katoliška duhovnika seznanila in osebno zblížala. Tiso je bil po lastnih besedah nad dejavnostjo slovenske duhovščine na političnem, gospodarskem in duhovnem področju tedaj tako navdušen, da je nameraval slovenski zgled prenesti tudi na Slovaško.¹

Ko je Korošec maja 1940 obiskal Tiso v Bratislavi, sta nastopala v povsem drugačnih, bistveno pomembnejših vlogah. Tiso je bil namreč slovaški predsednik, Korošec pa si je ustvaril sloves politika, ki je pomembno zaznamoval politično življenje v času prve jugoslovanske države. Do svoje smrti decembra 1940 je bil namreč nesporni voditelj katoliške Slovenske ljudske stranke (SLS), ki je na vseh skupščinskih volitvah med obema vojnama v Sloveniji dobila večino. Stranka je sicer imela privrženca v vseh plasteh slovenske družbe, a so njen množični temelj vendarle predstavljali kmetje, ki so bili v času med obema svetovni- ma vojnama še vedno najštevilnejši sloj slovenskega prebivalstva.² Smernice za delovanje SLS v političnem, socialno-gospodarskem in kulturnem pogledu je dajal krščanski svetovni nazor, predstavljen v papeških enciklikah, v nacionalno-političnem pogledu pa se je stranka zavzemala za decentralizacijo in slovensko nacionalno samobitnost ter načeloma zavračala jugoslovanski unitarizem in centralizem, ki ga je v Sloveniji zagovarjal neprimerno šibkejši in na več strank razcepljeni liberalni tabor.³

Slovenija, kjer je Korošec vsekakor bil vodilna politična osebnost, je sicer bila najbolj razvit del kraljevine Jugoslavije, vendar je z okrog 1.200.000 prebivalci predstavljala le 8,5% prebivalstva skupne države. To pa ni omejevalo Koroščevih političnih ambicij. S slovesom enega od ustanoviteljev jugoslovanske države je bil edini slovenski politik, ki je imel tudi v Beogradu politično veljavo ter zaupanje kraljevega dvora, kjer se je dejansko krojila jugoslovanska politika. Na Koroščev politični format, ki je presegal zgolj zastopanje interesov slovenskega okolja, nazorno kaže dejstvo, da je opravljal vrsto pomembnih državniških in političnih funkcij ter je postal, sicer za kratek čas, tudi edini nesrbski predsednik jugoslovanske vlade med obema vojnama. Hkrati je bil tudi eden redkih politikov, ki se mu je, kljub občasnim padcem,⁴ uspelo obdržati v središču političnega življenja od nastanka jugoslovan-

¹ Róbert Letz, Vývin slovenského národného povedomia u Jozefa Tisu do roku 1918. V: Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Zborník materiálov z vedeckého sympózia Častá-Papiernička, 5.–7.mája 1992. SAP, Bratislava 1992, str. 53.

² Ob vstopu v jugoslovansko državo leta 1918 je bilo v Sloveniji nad 60% kmečkega prebivalstva. Kljub upadanju je bil delež tudi še v letu 1941 večji od 50% vsega prebivalstva.

³ Jurij Perovšek, Politične stranke ter idejne, socialnogospodarske in narodnopolitične usmeritve v slovenski družbi v letih 1918–1929. V: Jurij Perovšek, Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929). Viri 13. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1998, str. 9–10.

⁴ Tako npr. je bil Korošec v obdobju kraljeve diktature nekaj časa (v letih 1933 in 1934) v nemilost pri kralju Aleksandru Karađorđeviću ter bil konfiniran (Vrnjačka banja, Tuzla, Hvar) vse do kraljevega uboja v Marseillesu.

ske države leta 1918 vse do smrti decembra 1940. To je bilo sicer zaznamovano z najrazličnejšimi preobrti in spletkami. Politično trdoživost je Korošcu omogočala sposobnost spretne prilagajanje težko predvidljivi srbski politiki. Za njegovo politično delovanje je bilo značilno tudi nesramežljivo taktiziranje, mnogokrat pospremljeno z izrazito nenačelnimi dejanji. V dolgi politični karieri si je pridobil številne sovražnike v Srbiji in na Hrvaškem, pa tudi v Sloveniji zlasti med političnimi in idejnimi nasprotniki (predvsem med liberalci in marksisti). Tudi njegovi zvesti privrženci so ga ocenjevali kot strastnega »strankarja«. ⁵ Zaradi marsikdaj pretirane pragmatičnosti v svojih političnih odločitvah je Korošec tudi v vrstah političnih in idejnih somišljenikov naletel na negodovanje oz. včasih celo na nasprotovanje. ⁶ V svojem dolgoletnem in večplastnem delovanju je bil Korošec precej uspešen, tako z osebnega in ožjega politično-nazorskega, kot deloma tudi iz širšega nacionalnega vidika, vendar mu temeljnega cilja, ki je bil ideal večine Slovencev v času prve jugoslovanske države, to je zagotovitve državnopravne avtonomije Slovenije v okviru Jugoslavije, ni uspelo uresničiti. Kljub spornosti je bil Korošec vsekakor politik, ki je v času med obema vojnoma najbolj zaznamoval slovenski politični prostor, kar so mu po smrti priznavali tako somišljeniki kot nasprotniki, pa tudi tuji diplomati. ⁷ Zato je njegova nenadna smrt decembra 1940 pomenila veliko izgubo ne le za SLS, temveč tudi za vso slovensko meščansko politiko.

II.

Do srečanja Tiso-Korošec je prišlo potem, ko se je Korošec kot zastopnik Glavnega odbora Zadružne zveze Jugoslavije ob vrnitvi s poljedelskega velesejema v Wrocławu, ki je bil tedaj že pod nemško okupacijo, konec maja 1940 ustavil še v Bratislavi. Tu mu je Tiso priredil slavnostno večerjo, na kateri sta bila prisotna tudi predsednik slovaške vlade Vojteh Tuka in zunanji minister Ferdinand Durčanski.

Koroščev obisk na Slovaškem je še danes v precejšnji meri zavil v meglo, ker o njem v Sloveniji ni na voljo neposrednih virov. Tedaj Korošcu naklonjeni katoliški tisk o bratislavskem srečanju sploh ni poročal. Prikrivanje verodostojnih informacij je tako vzpodbudilo različna sumničenja o tem, kakšen je bil namen njunega srečanja. ⁸

Na podlagi pisma, ki ga je iz Slovenije med okupacijo poslala jugoslovanski kraljevi begunski vladi v London neka liberalno usmerjena profesorica, je hrvaški gospodarstvenik in politik Rudolf Bičanić na povojnem procesu proti slovenskim kolaborantom in medvojnimi nasprotnikom osvobodilnega gibanja v Sloveniji povedal, da je Korošec po povratku s Slovaške začel zagovarjati tesno naslonitev jugoslovanske države na nacistično Nemčijo. Hkrati naj bi ga nehal napadati nemški tisk. Istočasno naj bi se v beograjskih kuloarjih govorilo, da je Korošec po obisku v Bratislavi avgusta ali septembra 1940 s Tisovim posredovanjem septembra 1940 sklenil na Dunaju z Nemci sporazum, po katerem bi Slovenija postala nemški

⁵ Bojan Godeša – Ervin Dolenc, Izgubljeni spomin na Antona Korošca (Iz zapuščine Ivana Ahčina). Ljubljana 1999, str. 211.

⁶ Takšen primer je npr. predstavljala skupina uglednih javnih delavcev na čelu z dr. Antonom Brecljem, ki se ni strinjala z vključitvijo SLS v vsedrjavno Jugoslovensko radikalno zajednico (skupaj s srbskimi radikali in jugoslovansko muslimansko organizacijo) leta 1935 ter se je proglasila za »staro« in »pravo« SLS s federalističnim in demokratičnim programom. Med okupacijo Slovenije se je Breclj vključil v Osvobodilno fronto.

⁷ Dušan Biber, Britanski, nemški in ameriški diplomati o Slovencih in dr. Antonu Korošcu. V: Življenje in delo dr. Antona Korošca. Prispevki za novejšo zgodovino 1991, št. 1, str. 131–143 (odslej Biber, Diplomati o Korošcu).

⁸ Bojan Godeša, Odnos SLS do vprašanja rešitve državnopravnega položaja Slovenije po napadu sil osi na Jugoslavijo. V: Slovenci in leto 1941 (zbornik razprav z znanstvenega posveta Šestdeset let od začetka druge svetovne vojne na Slovenskem, Ljubljana, 11.–12. april 2001). Prispevki za novejšo zgodovino 2001, št. 1, str. 89–90 (odslej Godeša, Odnos SLS).

protektorat po slovaškem vzoru.⁹ Te očitke iz liberalnih krogov so nato komunisti v povojni historiografiji še dopolnili s trditvijo, da je bila Tisova Slovaška »priljubljeni sen slovenskega klerofašizma«.¹⁰

Če se sedaj vrnemo k njenemu prvemu srečanju v Mariboru jeseni 1914, ko je mladi Tiso videl v delovanju slovenske duhovščine zgled, ki ga bi bilo potrebno prenesti na Slovaško, bi po zgoraj navedenih trditvah Koroščevih nasprotnikov lahko sklepali, da je bil ob njenem srečanju maja 1940 položaj ravno obraten, tokrat naj bi se Slovenci zgledovali po slovaškem primeru. Koliko je tak sklep dejansko res upravičen in utemeljen bom skušal pojasniti v nadaljevanju razprave.

III.

Z začetkom druge svetovne vojne so se Slovenci znašli v izjemno neugodnem položaju. Na mednarodnem področju zaradi slabo prikrivanih osvajalnih teženj po slovenskem ozemlju s strani sosedov (Italije, Nemčije in Madžarske), v notranji politiki pa je bila po sporazumu Cvetković-Maček 23. avgusta 1939, na podlagi katerega je bila ustanovljena banovina Hrvaška, slovenska politika potisnjena na obrobje.¹¹ Sporazum je namreč pomenil, da je jugoslovanski politični vrh v federalistični preureditvi države upošteval le rešitev hrvaškega vprašanja, medtem ko so slovenskega obšli. Najmočnejša slovenska avtonomistično-federalistična sila, nekdanja SLS, je zato skušala doseči, da se reši tudi državnopravni položaj slovenskega naroda v Jugoslaviji. Prizadevanja v obliki zahteve po ustanovitvi Banovine Slovenije so sicer intenzivno potekala (npr. priprava besedil za vrsto uredb, študija dr. Andreja Gosarja Banovina Slovenija itd.), vendar so priprave prekinili zaradi zunanjepolitičnih razlogov, tako da na zadnjem zasedanju februarja 1941 banski svet o ustanovitvi Banovine Slovenije ni več razpravljal.¹² To pa seveda ni pomenilo načelne opustitve zahtev po avtonomiji, bile so le predstavljene v bodočnost.¹³

Vodstvu SLS na čelu s Korošcem tako pravzaprav ni ostajalo veliko manevrskega prostora pri oblikovanju svoje nacionalne politike. Še bolj se je utrdilo prepričanje, da so slovenske nacionalne koristi, kljub vsem slabostim še najboljše zavarovane v jugoslovanskem državnem okviru, tako naj bi Korošec ob začetku vojne izjavil, da »je tudi najslabša Jugoslavija za Slovence najboljša rešitev«.¹⁴ V mednarodnem pogledu pa je bil cilj vodstva SLS Jugoslavijo čimdlje časa obdržati zunaj vojaškega spopada. Tako stališče je izviralo iz prepričanja, da bo Jugoslavija kot državna tvorba ob morebitnem napadu osnih sil zaradi notranjih slabosti razpadla kot hišica iz kart (»wie ein Kartenhaus«), kot se je ob neki priložnosti izrazil sam Korošec.

Takšni Koroščevi pogledi so se kazali tudi v sočasnem vrednotenju slovaških odločitev. Tako je osrednji katoliški dnevnik »Slovenec« navdušeno pisal o pomenu prve svečane seje novoizvoljenega slovaškega parlamenta 18. januarja 1939 in celo objavil ekskluzivni intervju s tedanjim podpredsednikom češko-slovaške vlade in poveljnikom Hlinkove garde Karo-

⁹ Proces proti vojnim zločincem in izdajalcem Rupniku, Rösenerju, Rožmanu, Kreku, Vizjaku in Hacinu. Ljubljana 1946, str. 148–149.

¹⁰ Franček Saje, Belogardizem (druga, dopolnjena izdaja). Ljubljana 1952 (odslej Saje, Belogardizem).

¹¹ Jurij Perovšek, Jugoslovanska nacionalna stranka in vprašanje slovenske banovine 1939–1941. Prispevki za novejšo zgodovino 2002, št. 3, str. 50.

¹² Jurij Perovšek – Miroslav Stiplovšek, Volja po slovenski državnosti v letih 1918–1941. Od sanj do resničnosti (Razvoj slovenske državnosti). Ljubljana 2001, str. 117–118.

¹³ Jurij Perovšek, Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih. Slovenska trideseta leta (zbornik). Ljubljana 1997, str. 25–32.

¹⁴ Ruda Jurčec, Skozi luči in sence 1914–1958, III. del (1935–1941). Buenos Aires 1969, str. 293.

lom Sidorjem. Slovaško avtonomijo v okviru Češko-Slovaške, kar je bil tudi ideal slovenskih katoliških politikov v Jugoslaviji, so tako brez pridržkov podprli. Pri tem se je časnik »Slovenec« ponovno zapletel v polemiko z liberalnim »Jutrom«¹⁵, ki omenjenih slovaških ukrepov ni odobraval in proglašalo Sidorja za klerofašista ter se spraševalo, »ali je dobro in pametno hvaliti se, kako so voditelji slovaškega naroda spretno znali izrabiti življenjsko stisko češkoslovaške republike«.¹⁶ Te obtožbe so v »Slovincu« ostro zavračali, glede slovaške odločitve pa so zapisali: »Kar so Slovaki naredili, je to njihova stvar. Imeli so polno pravico storiti, kar so hoteli, ker so dobili od vsega slovaškega naroda za to legitimacijo. Nad 90% vseh Slovakov se je izreklo za tako politiko. Slovaški voditelji so torej izvajali, kar je hotela ogromna večina slovaškega naroda, naši »jugofašisti« so pa kot majckena manjšinica z Orjuno in podržavljeno telovadno organizacijo hoteli ustrahovati veliko večino slovenskega naroda. In v tem je tista razlika, ki »Jutru« jemlje pravico govoriti o Slovakah in njihovi politiki!«¹⁷

Toda že naslednji korak, to je vzpostavitev samostojne slovaške države 14. marca 1939, ni bil sprejet z naklonjenostjo, bolj je vzbujal zaskrbljenost zaradi razpada Češko-Slovaške, predvsem zaradi primerjave z Jugoslavijo (obe sta bili večnacionalni državi nastali po razpadu habsburške monarhije). Tako je časnik »Slovenec« le nekaj dni pred razpletom češkoslovaške krize označil zahteve za ustanovitev popolnoma neodvisne slovaške države za »nepremišljene izjave več ali manj neodgovornih slovaških podvodij«. Poleg podpore državne celovitosti Češko-Slovaške, je časnik »Slovenec« na vidnem mestu objavil tudi izjavo tedanjega britanskega zunanjega ministra lorda Halifaxa, da bodo »države sveta zdaj morale računati s podpiranjem separatizmov ne samo s stališča elementov, ki so po svoji naravi separatistično razpoloženi, pač pa tudi s stališča nemških državnih interesov. Takšne metode, v kolikor jih bodo podpirale druge skušnje, ne morejo ostati brez posledic«.¹⁸

IV.

Po okupaciji in razdelitvi Poljske septembra 1939 so se šele spomladi 1940 na vojaškem polju ponovno začele akcije večjega obsega, ki so napovedovale nove spremembe v Evropi. Sile Osi so imele pobudo in so postajale vse močnejši dejavnik v evropski politiki. Ob prvi obletnici slovaške samostojnosti tako že lahko zasledimo določene spremembe v njenem vrednotenju, ki so bile nedvomno posledica omenjenega razvoja dogodkov. Tako je v oceni knjige Tida J. Gašparja Velký rok 1939 novinar v časniku »Slovenec« zapisal: »V času, ko propadajo države, ki se upirajo nemškemu pohodu, so si oni ne le ohranili življenje, temveč celo dosegli višek svojega sna o državni samostojnosti, sicer v tistem duhu, v katerem hoče Hitler urediti novo razdelitev Evrope«. Kljub tem naklonjenim vrsticam, ki so kazale na določeno razumevanje slovaške odločitve, pa je na koncu vendarle skeptično dodal, da bo notranjo upravičenost dogodkov »po vrednosti mogla oceniti šele bodočnost«.¹⁹

Prav v ta negotov čas, ki se je odražal tudi v deloma bolj pozitivnemu vrednotenju slovaških dogodkov, sodi Korošček obisk pri Tisi v Bratislavi maja 1940. Kot že rečeno, neposrednih virov o njunem srečanju nimamo. Edini meni dosegljivi vir, ki posredno omenja tudi vsebino

¹⁵ Že poleti 1938 je prišlo med časnikoma Slovenec in Jutro do polemike o vrednotenju čehoslovaških razmer. Glej članka »Jutro« je Slovake likvidiralo (Slovenec, 10. junij 1938) in JNS v svoji pravi podobi (Slovenec, 15. junij 1938).

¹⁶ Jutro, 21. januar 1939. Z debelimi črkami.

¹⁷ Slovenec, 22. januar 1939. Nad čim se »Jutro« razburja.

¹⁸ Godeša, Odnos SLS, str. 99–100.

¹⁹ Prav tam.

Koroščevega obiska na Slovaškem, pa je poročilo iz Londona, pisano v angleščini (najverjetneje iz maja 1943), ki so ga dobili tudi predstavniki jugoslovanske emigrantske vlade. V njem se govori o več poskusih Tise, da bi navezal stike z begunsko čehoslovaško vlado v Londonu. Pri prvem poskusu naj bi posredoval tudi Korošec, ki je po obisku na Slovaškem vzpostavil stik z begunsko češkoslovaško vlado v Londonu in jo obvestil, da je Tiso spoznal svojo napako glede sodelovanja z Nemci in, da je »grozno, kar počno Nemci s Slovaško«. ²⁰

Koroščevo zavzemanje za tesno naslonitev na nacistično Nemčijo v vladi Dragiša Cvetkovića ni bilo neposredno povezano z njegovim obiskom na Slovaškem konec maja 1940, saj je vanjo, na predlog kneza namestnika Pavla Karađorđevića, vstopil šele 29. junija 1940. Pobudo za sestavo germanofilske vlade, ki bi zaščitila državo pred nemško nevarnostjo je sprožil takoj po kapitulaciji Francije, ko je voditelj Hrvatske seljačke stranke Vladko Maček v pogovoru s Korošcem dobil vtis, da je ta povsem na tleh zaradi strahu pred Nemci. ²¹ Za enostransko usmeritev na nacistično Nemčijo se je Korošec torej odločil predvsem zaradi mednarodnih razmer šele po padcu Francije, ko so na evropskem kontinentu povsem prevladale sile Osi in ne zaradi obiska na Slovaškem. Z vstopom Korošca v vlado konec junija 1940 so bili Nemci sprva celo nezadovoljni, septembra 1940 pa se je njihovo stališče že spremenilo, ker je začel kot prosvetni minister pripravljati ukrepe proti Židom, komunistom in framašonom. Po novem so ocenjevali, da se je, kljub vsem dotedanjam pripombam na njegov račun, izkazalo, da se bo Korošec zaradi tega, ker vodi boj proti Židom in prostozidarjem iz prepričanja, lahko prilagodil politiki Osi. Nemški veleposlanik v Beogradu Viktor von Heeren je zato ocenjeval, da bi morda lahko novo še bolj Osi naklonjeno vlado, če bi iz te izstopil, celo sestavil Korošec, saj je po nemških ocenah Korošec tedaj videl edino možnost za zaščito slovenske domovine v tesnejši naslonitvi na sile Osi. ²²

V Berlinu naj bi bilo 1. oktobra 1940, po vesteh, ki so jih pridobili jugoslovanski diplomati, predstavljeno še eno od mnogih razmišljanj o razdelitvi Jugoslavije. V njem se prvič omenja tudi možnost, da bi avtonomna Slovenija prešla v sklop nacistične Nemčije. Načrt naj bi Hitler zavrnil, ker v tistem trenutku niso bile zaželenne spremembe na Balkanu. ²³ Zatem je skladno s tedanjim nemškim stališčem do Jugoslavije nemški veleposlanik v Beogradu von Heeren, na izrecno vprašanje slovaškega odpravnika poslov, kako gleda na problem osamosvojitve Hrvaške, jasno odgovoril, da je Nemčiji primernejši sogovornik celovita in ne razbita Jugoslavija. Zato ne vidi razloga za podporo hrvaškim radikalcem, ki se zavzemajo za samostojno hrvaško državo. ²⁴

V.

Na podlagi dostopnih virov ostaja zaenkrat ne dovolj pojasnjeno vprašanje, kako si je Korošec uspel v tako kratkem času pridobiti zaupanje nacističnih politikov, da je postal v njihovih očeh ob Milanu Stojadinoviću ²⁵ najprimernejši politik za izvedbo nemških načrtov v Jugoslaviji. Koroščeva pripravljenost, da v vlogi prosvetnega ministra uveljavi protisemi-

²⁰ Arhiv Slovenije; dislocirana enota II. Osebna zbirka dr. Izidorja Cankarja, f. 8.

²¹ Mihailo Konstatinović, *Politika sporazuma (Dnevničke beleške 1939–1941. Londonske beleške 1944–1945)*. Novi Sad 1998, str. 140.

²² Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*. Ljubljana 1966, str. 225–226 (odslej Biber, *Nacizem in Nemci*).

²³ Alfredo Breccia, *Jugoslavia 1939–1941. Diplomazia di neutralità*. Milano 1978, str. 339.

²⁴ Ljubo Boban, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941 (II. knjiga)*. Zagreb 1974, str. 420 (odslej Boban, *Maček i HSS*).

²⁵ Stojadinović ni imel možnosti za sestavo vlade v novih razmerah, saj je bil proti njemu ostro naperjen Maček. Glavni razlog za tako stališče voditelja HSS je bilo Stojadinovićevo odklonilno stališče do rešitve hrvaškega vprašanja, zaradi česar je tudi moral oditi z mesta predsednika vlade.

tsko zakonodajo verjetno ni mogla biti zadosten razlog, da so v nemških političnih krogih razmišljali o Korošču kot primernem kandidatu za predsednika jugoslovanske vlade in da so predlog o avtonomni Sloveniji, v primeru razpada Jugoslavije, sploh vzeli v obravnavo. Dotodaj Slovenija v nacistični politični zavesti namreč sploh ni predstavljala političnega dejavnika, ki bi ga bilo potrebno upoštevati pri oblikovanju mednarodne politike²⁶ in še poleti 1940 so v Celovcu in Gradcu pripravljali razmejitvene načrte, po katerih bi priključili precejšnje dele Slovenije k nacistični Nemčiji.²⁷

Če se povrnemo k omenjenemu Bičaničevemu pričevanju na sodišču leta 1946, se zdi, da je kljub nekaterim netočnostim,²⁸ v temeljnih potezah vendarle dokaj verodostojno, čeprav ostajajo zaradi pomanjkanja virov nekatere stvari še vedno nepojasnjene.

Čas sestanka na Dunaju, kjer naj bi se dogovarjali o vzpostavitvi avtonomne Slovenije pod nemško zaščito, ki ga navaja Bičanič (september 1940), se ujema tako s spremembo nemškega stališča do Koroškevega ministrovanja kot tudi s tem kdaj je nemška vlada obravnavala ta predlog (1. oktober 1940). Bičaničeva trditev, da naj bi se pogovorov na Dunaju udeležil Korošec osebno pa je netočna. V začetku septembra 1940 naj bi se namreč po poročilu zaupnika Südostdeutsches Instituta Korošec preko posrednika obrnil na predsednika nemške manjšinske organizacije v Jugoslaviji Kulturbund dr. Seppa Janka, s prošnjo, da mu preskrbijo povabilo v Berlin.²⁹ Toda jugoslovanske oblasti Korošču niso hotele izdati potnega lista (hotel je oditi tudi v Italijo!) in so mu tako onemogočile neposredni stik. Pooblaščenec in pogajalec je torej moral biti nekdo iz njegovega zaupnega kroga. Najprimernejša oseba za tovrstne naloge bi zagotovo bil dr. Engelbert Besednjak, politični emigrant iz Primorske, ki je že pred tem večkrat odigral posredniško vlogo. Živel je v Beogradu in je veljal za tesnega Koroškevega sodelavca, pa tudi sicer za osebo s precejšnjim vplivom na dvoru Karađorđevićev. Hkrati je skrbel za financiranje in delovanje tajne krščanskosocialne organizacije na Primorskem, ki ji je načeloval ves čas med obema vojnama. Poleg tega je imel kot član Kongresa evropskih narodnosti, ki je imel sedež na Dunaju in Ženevi, možnost potovanja v tujino. Znano je tudi, da je imel zelo razprostranjeno mrežo stikov z vplivnimi ljudmi, med katerimi so bili seveda tudi številni Nemci.³⁰ Čeprav neposrednih dokazov za to (še) ni, pa tej domnevi v prid govori tudi tedanji predlog krščanske struje na Primorskem, ki je bila pod njegovim vplivom, da bi se ravnali po zgledu na Slovaško in se iz oportunistične želje začeli približevati Nemčiji, kar naj bi dalo Besednjaku v inozemstvu posebne kompetence glede na njegovo navzočnost v tedaj že razpuščenem Kongresu evropskih narodnosti.³¹

Zaradi že omenjene napačne Bičaničeva datacije srečanja med Tiso in Koroščem (maj in ne avgust–september!) sicer ne moremo reči, da je bila zamisel o avtonomni Sloveniji pod nemškim protektoratom, ki se je znašla na mizi nemške vlade 1. oktobra 1940, neposredna

²⁶ Tako npr. je avgusta 1939 Hitler svetoval italijanskemu zunanjemu ministru Galeazzu Ciano, da naj Italija v primeru napada na Jugoslavijo le-to razkosa in zasede Hrvaško in Dalmacijo. Pri tem Hitler Slovenije sploh ni omenil in ga je moral nanjo opozoriti šele Ciano (Tajni arhivi grofa Ciana (1936–1942). Zagreb 1952, str. 316).

²⁷ Tone Ferenc, Spomenice o nemških ozemeljskih zahtevah v Sloveniji leta 1940. Zgodovinski časopis 1975, št. 3–4, str. 219–246. Nemci so se v Sloveniji zanimali za »mariborski okraj« (mišljena je bila celotna južna Štajerska) kot se je izrazil Hitler, ki so ga šteli za nemško nacionalno ozemlje, preostanek pa so prepuščali italijanskemu vplivu, čeprav so po okupaciji dejansko zasedli precej več slovenskega ozemlja.

²⁸ Potrebno je opozoriti, da se je Bičanič pri pričevanju skliceval na govornice »v nekaterih beograjskih krogih« in ni bil podrobneje seznanjen z ozadjem tedanjih dogodkov.

²⁹ Biber, Nacizem in Nemci, str. 226.

³⁰ Egon Pelikan, Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom. Ljubljana 2002, str. 27–43 (odslej Pelikan, Tajno delovanje primorske duhovščine).

³¹ Milica Kacin Wohinz, Razmere na Primorskem pred napadom na Jugoslavijo. V: Slovenski upor 1941 (Osvojiteljna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja). Ljubljana 1991, str. 32.

posledica morebitnega njegovega navdušenja nad slovaškimi razmerami med obiskom v Bratislavi, toda pri tej pobudi je nesporno izpričana vpletenost slovaške strani (omenjeni pogovor slovaškega in nemškega diplomata v Beogradu!). Ker Korošču ni uspelo priti v nesporenden stik z nemškimi oblastmi so lahko pomembno vlogo odigrali posredniki, med katerimi bi lahko bil tudi Tiso oz. t.i. »slovaška« zveza. Obstoj teh povezav nam potrjuje omenjeno Koroščevo posredovanje pri begunski češkoslovaški vladi v Londonu, tako da ni izključeno, da je v spremenjenih razmerah kot nekakšno protiuslugo Korošču, tokrat Tiso posredoval pri nemških oblasteh in mu omogočil stik z njo. Posredno so slovaške izkušnje pri osamosvojitvi razvidne tudi v načinu vzpostavitve stikov z nemškimi oblastmi preko predstavnikov nemške manjšine.

Zaporedje dogodkov napeljuje na sklep, da je Korošec v času, ko je z germanofilsko politiko postal v nemških očeh »persona grata«, poskušal preko posrednikov, čeprav še ne vemo natančno na kakšen način, hkrati doseči trajnejša zagotovila za Slovenijo v obliki avtonomije po slovaškem vzoru tudi za primer, če bi prišlo do razkosanja Jugoslavije. Sicer pa, kot lahko sklepamo iz razgovora med nemškim in slovaškim diplomatom v Beogradu, naj bi bili tedaj pobudniki ideje o razbitju Jugoslavije hrvaški radikalci (ustaši), ki jim je bila vzpostavitev hrvaške države vseskozi cilj. Pri tej pobudi je opazen vpliv Italije, pod pokroviteljstvom katere so ustaši delovali že od uvedbe kraljeve diktature leta 1929³², saj predlog sovpada s tedanjo Mussolinijevo namero, da bi napadel Jugoslavijo, a je pri tem naletel na nasprotovanje Nemčije. V času po kapitulaciji Francije se je tudi nacistična Nemčija namreč zavzemala za mir v tem delu Evrope, seveda zaradi lastnih potreb, ker se je želela osredotočiti na obračun z Veliko Britanijo in se je celo predstavljala kot garant ozemeljske celovitosti Jugoslavije pred sosedami (Italija, Madžarska, Bolgarija).³³

Korošču je osrednja vloga (z verjetno nemško podporo iz ozadja) pripadla pri »rekonstrukciji« oz. rušenju vlade Cvetković-Maček oktobra 1940 in poskusu ustanovitve vlade, ki bi bila dosledno proosno usmerjena. Imel je razgovore za sestavo nove vlade s pristaši Dimitrija Ljotića v Srbiji, z Mačkom v Zagrebu, pa tudi s hrvaškimi ustaši. Predvsem zaradi Mačkovega nasprotovanja, čeprav mu je Korošec celo ponujal predsedniški položaj v novi vladi, je ta načrt propadel. Pri tej Koroščevi akciji je bilo z vidika njegovega odnosa do jugoslovanske države pomembno, da je hrvaškim ustašem v razgovorih za pritegnitev v vlado, postavil pogoj, da se ti odrečejo boju za neodvisno hrvaško državo in pristanejo na jugoslovanski državni okvir.³⁴

Tedanja Koroščeva tesna naslonitev na sile Osi (zlasti na nacistično Nemčijo) sama po sebi tako še ni predstavljala zavzemanja za rušenja jugoslovanske države. Bistvo tedanje Koroščeve germanofilske usmeritve v nacionalnem pogledu je dobro pojasnil nemški diplomat Ulrich von Hassel, da »Korošec, sedaj javno zastopa nemško usmeritev, toda v sebi je še gotovo nemški sovražnik, posebej zaradi tega, ker se boji nemških zahtev po slovenskem ozemlju«.³⁵

³² Nada Kisić Kolanović, NDH i Italija (Političke veze i diplomatski odnosi). Zagreb 2001, str. 19–27.

³³ Ideja o razbitju Jugoslavije kot države je prišla v nemških načrtih v ospredje šele po puču 27. marca 1941. V tem so se razlikovali od italijanskih konceptov, ki so s podpiranjem separatističnih teženj zlasti pri Hrvatih, pa tudi Makedoncih in Albancih, že dalj časa predvidevali tak razplet. V primeru zmage sil Osi dolgoročno Jugoslavija, po mnenju nemških diplomatov, vsekakor ne mogla obstajati v taki obliki, predvsem zaradi nemških in italijanskih interesov v tem prostoru, deloma pa tudi zaradi simbolnega pomena, saj je predstavljala otroka versajske ureditve. Poleg tega je bilo iz zaplenjenega gradiva francoskega zunanjega ministrstva razvidno dotedanje protiosno delovanje jugoslovanske vlade, kar je še dodatno vplivalo na njihovo stališče, da v »novem« evropskem redu ne bo prostora za Jugoslavijo (Jacob B. Hoptner, Jugoslavija u krizi 1934–1941. Reka 1972, str. 191).

³⁴ Boban, Maček i HSS, str. 422.

³⁵ Ibid, str. 367.

VI.

Po Koroščevi smrti je decembra 1940 krmilo SLS prevzel Fran Kulovec, ki je bil tudi katoliški duhovnik. V zunanje političnem pogledu je nadaljeval Koroščevo politiko (ohranitev Jugoslavije, ki naj se izogiba vojni, podprl je tudi pristop k trojnemu paktu), sicer pa se je v notranji politiki tudi na podlagi izkušenj iz časa habsburške monarhije zavzemal za bolj tesno sodelovanje s Hrvati.³⁶ Vezi, ki so se spletle med Koroščem in Tiso, med slovenskimi in slovaškimi katoliškimi politikami tudi po Koroščevi smrti niso zamrle, čeprav so bile slovaške povezave ves čas precej bolj tesne z delom hrvaške politike.³⁷ Tiso se je tudi zelo zanimal za vzrok Koroščeve nenadne smrti, pa tudi dogodki tik pred napadom na Jugoslavijo kažejo, da so slovenski katoliški politikami v odločilnih trenutkih pričakovali tudi slovaško pomoč oziroma vsaj posredovanje.

Ideja o ustanovitvi slovenske države pod nemškim protektoratom se je znova pojavila po puču 27. marca 1941, ko je postalo jasno, da bo prišlo do napada na Jugoslavijo in da bo ta verjetno razkosana. Zato sta Fran Kulovec in Miha Krek, minister v vladi, skušala z nemško pomočjo doseči ustanovitev samostojne Slovenije ali skupne slovensko-hrvaške države, da bi preprečila razkosanje Slovenije. Za posredovanje sta prosila slovaškega diplomata v Beogradu Ivana Mileca, ker sta se bala, da bi ju v Beogradu ubili, če bi stopila v neposreden stik z nemško ambasado.³⁸ Vse to se je dogajalo popoldne 5. aprila 1941, torej le nekaj ur pred bombnim napadom na Beograd v katerem je življenje izgubil tudi Kulovec. Ta akcija seveda ni imela prav nobenega vpliva na nemške načrte. Hitler je namreč že v pripravah za napad na Jugoslavijo 27. marca 1941 dejal, da Slovenci in Srbi niso bili nikoli germanofilsko usmerjeni in s tem zapečatil usodo slovenskega ozemlja, ki je bilo po zasedbi razkosano.³⁹ Enako ponudbo, verjetno usklajeno na zadnjem sestanku vodstva SLS pred okupacijo 30. marca 1941, je skušal predlagati tudi predvojni ban Dravske banovine Marko Natlačen v vlogi predsednika 6. aprila 1941 ustanovljenega Narodnega sveta za Slovenijo. Nezavidljiv položaj Slovenije po ustanovitvi Neodvisne države Hrvaške 10. aprila 1941 je Natlačen pojasnil poveljniku jugoslovanskih enot v Sloveniji generalu Dragiši Panduroviću z besedami: »Hočemo poudariti, da se Slovenija ne želi odcepiti od Jugoslavije, toda po drugi strani nima možnosti, da sedaj obstaja kot njen sestavni del.«⁴⁰ V takih okoliščinah je skušal Natlačen seznaniti merodajne nemške funkcionarje s predlogom o ustanovitvi samostojne slovenske države pod nemškim protektoratom, a ga ti sploh niso želeli sprejeti.

Potem, ko se nemška stran sploh ni hotela sestati s slovenskimi politikami, so se ti, ko je bila Slovenija že zasedena in razkosana, skušali oprijeti italijanskih okupacijskih oblasti kot za-

³⁶ Godeša, Odnos SLS, str. 85–91, 101.

³⁷ Nasploh so na Hrvaškem vseskozi kazali večjo naklonjenost do slovaške odcepitve in je bilo poudarjanje njenega pozitivnega značaja v delu javnosti zelo razširjeno. Po drugi strani pa je slovaška stran tudi vzpodbujala Hrvate. Tako je npr. Alexander Mach v intervjuju za list »Hrvatska straža« avgusta 1940 zaželel Hrvaški enako usodo kot je doletela Slovaško. Tudi slovaški diplomati v Beogradu so opozorjali Mačka, da s sporazumom s Cvetkovićem srbska hegemonija še ni dokončno odpravljena. Slovaška diplomacija je že tretji dan napada na Jugoslavijo (9. aprila 1941) prekinila diplomatske odnose z Jugoslavijo, torej še pred ustanovitvijo NDH (10. aprila 1941) in podpisom kapitulacije jugoslovanske kraljeve vojske (17. april 1941). Obojestranska naklonjenost se je nadaljevala oz. še okrepila po ustanovitvi NDH, tako da je hrvaški poveljnik Ante Pavelić celo izjavil italijanskemu zunanjemu ministru Cianu, da ima NDH najbolj pristržne odnose s Slovaško.

³⁸ Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945. Aus dem Archiv des deutschen auswärtigen Amts. Serie D: 1937–1941. Band XII. 1. Die Kriegsjahre. 5. band (1– Halbband – 1. Februar bis 5. April 1941). Göttingen 1969, str. 383.

³⁹ Idem, str. 307 in Documents on German Foreign Policy (1918–1945). Series D (1937–1945). Vol. XII, The War Years. Department of State, Washington 1962, str. 372–375.

⁴⁰ Mile Bjelajac-Predrag Trifunović, Između vojske i politike (Biografija generala Dušana Trifunovića). Beograd 1997, str. 239–240.

dnje rešilne bilke, da bi preprečili razkosanje slovenskega ozemlja ali kot so celo upali najbolj naivni, da bi z italijansko pomočjo uresničili nacionalni program iz leta 1848, t. j. Združeno Slovenijo.⁴¹ Po priključitvi zasedene Ljubljanske pokrajine h kraljevini Italiji 3. maja 1941, ki je bila sicer v nasprotju z mednarodnim vojnim pravom, so se ta pričakovanja morala zadovoljiti z omejeno avtonomijo, za katero pa je fašistični voditelj Benito Mussolini obljubljal, da bo podobna tisti, kot jo ima Slovaška s strani Nemcev.⁴² To je pomenilo, da je predstavljala Slovaška nekakšen simbol »novega« reda in imela v tedanjih okoliščinah pozitiven prizvok. V očeh vodstva SLS je slovaški primer predstavljal tudi upanje, da obstaja v okviru »novega« reda določena možnost tudi za nacionalni razvoj slovanskih narodov. Takoj po okupaciji in razkosanju slovenskega ozemlja, ko je kazalo, da Jugoslavije ne bo več mogoče obnoviti in da je zmaga sil osi neizbežna, se je zato sprva zdela slovaška oz. hrvaška rešitev nacionalnega vprašanja sprejemljiva tudi za del slovenskih katoliških politikov, čeprav so bili takemu razvoju dolgoročno najmanj naklonjeni.⁴³ Dolgoročna okupacijska politika vseh treh okupatorjev pa je pokazala, da v »novem« evropskem redu ni prostora niti za Slovence kot narod, kaj šele za slovensko državo.

Prelomnico je pomenil napad nacistične Nemčije na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941, ko je v slovenskem javnem mnenju ne glede na politično in idejno usmeritev povsem prevladalo prepričanje v zmago protiosnih sil.⁴⁴ To pa je pomenilo, da so skoraj vse politične opcije postopoma pristale na ponovno vzpostavitev jugoslovanske države, katere federativni del naj bi predstavljala ozemeljsko zaokrožena Združena Slovenija.⁴⁵

VII.

Karol Sidor je v navedenem pogovoru za časnik »Slovenec« podobnosti med narodoma označil z besedami: »Ime naše je skoraj enako, skupna vera je rimsko katoliška, pa tudi skrbi za samoohranitev so pri obeh narodih enake. Skupno tudi moramo verovati, da usodo naroda vodi Bog ter da ne da poginiti tem narodom, ki se zaupajo Njegovim rokam.«⁴⁶

Dejansko se je slovenska nacionalna problematika v času med obema vojnama, kljub marsikateri podobnosti le deloma prekrivala s slovaško.⁴⁷ Kljub obojestranskemu razumevanju in nesporni naklonjenosti je bilo zaradi geostrateških in deloma tudi zgodovinskih razlogov medsebojno sodelovanje med slovenskimi in slovaškimi katoliškimi politikami pri reševanju perečih nacionalnih vprašanj manj poglobljeno kot pa npr. med delom slovaških in hrvaških politikov. Slovenski katoliški politikami so z nacionalnega vidika obravnavali slovaški

⁴¹ Godeša, Odnos SLS, str. 102–103.

⁴² Tone Ferenc, Fašisti brez krinke: dokumenti 1941–1942. Maribor 1987, str. 110.

⁴³ Tako se je sprva tudi ljubljanski škof Gregorij Rožman naklonjeno izrazil o ustaškem voditelju Anteju Paveliću (Bojan Godeša, Rožman in vprašanje državnega okvira med drugo svetovno vojno. Rožmanov simpozij v Rimu, Celje 2001, str. 197–198).

⁴⁴ Izjema je bil morda le zelo ozek krog Leona Rupnika, predsednika pokrajinske uprave v Ljubljanski pokrajini pod nemško okupacijo v letih 1943 do 1945. Rupnik je preko posrednika vodstvu SLS v začetku leta 1944 predlagal, da se »podpiše spomenica za Hitlerja, v kateri je izražena želja, da da Slovencem samostojno državo po vzorcu na Slovaško«. Čeprav so se v vodstvu SLS strinjali z Rupnikom glede nujnosti protikomunističnega boja tudi za ceno sodelovanja z okupatorji in ga podpirali, so omenjeni predlog označili za »pravi samomor« (Miloš Stare, Leto 1945 – usoden mejnik. Zbornik svobodne Slovenije 1965, str. 217).

⁴⁵ Bojan Godeša, Slovenci in jugoslovanska skupnost v letih 1941–1945. V: Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana–Skopje 1999, str. 72–73.

⁴⁶ Slovenec, 20. 1. 1939. Pomen 18. januarja 1939 za Slovake (Izjava podpredsednika češkoslovaške vlade ministra K. Sidorja za »Slovenca«).

⁴⁷ Jure Gašparič, Finis Austriae et Hungariae (Razpad Habsburške monarhije in oblikovanje nasledstvenih držav – Republike Češkoslovaške in Kraljevine SHS). Prispevki za novejšo zgodovino 2002, št. 3, str. 37–47.

primer le kot skrajno možnost, toda po drugi strani je v notranji politiki slovaška oblast udeleževala načela, ki so bila blizu tudi ideološkim pogledom SLS. Tudi v članku ob prvi obletnici slovaške države je časnik »Slovenec« posebej poudaril, da Slovaška »gradi svojo notranjo ureditev na krščanskem principu in socialno urejuje medsebojna razmerja po stanovskem načelu«.48 Za tedanje razmišljanje v katoliških vrstah je zelo značilna izjava na starešinskem sestanku »stražarjev« leta 1942: »Če se bo namreč res ustvarjal pravičen red, potem bo imel besedo za Čehe predvsem Hacha in ne Beneš, za Slovake Tiso in ne Hodža in za Srbe Nedić in ne Simović. Ne bi bil namreč »red«, če bi bili določeni za oblastnike framažoni in korupcionisti tedaj, kadar je uresničevati blaginjo narodov, poštene ljudje pa tedaj, kadar je treba z narodi deliti trpljenje.«49

Kot so nemški diplomati dobro prepoznali razloge za Koroščevo približevanje nacistični Nemčiji (strah), so tudi točno ocenili, da ukrepe proti Židom, framažonom in komunistom kot prosvetni minister izvaja iz iskrenega prepričanja. Tako je poslanik ZDA v Beogradu A. B. Lane Korošča v poročilu (že po njegovi smrti) zunanjemu ministrstvu v idejnem pogledu označil za najkonzervativnejšega člana vlade, v nekaterih pogledih celo za reakcionarne antisemita, nasprotnika prostozidarjev in sovražnika komunizma.50

Načeloma so v katoliškem taboru odklanjali vse tri ideologije, ki so po prvi svetovni vojni dosegle svoj državopolitični vzpon (fašizem, nacizem in komunizem). Kljub temu pa je slovenska katoliška politika v fašizmu videla »brez dvoma (...) mnogo simpatičnih potez tudi za katoličana, saj so mnoge njegove zahteve vzete iz krščanstva« je pisal »Slovenec«, zraven pa še dodal: »Kar je pozitivnega na fašizmu, to je vzeto iz krščanstva in v tej smeri more biti fašizem res tudi del protiboljševistične fronte«. Stične točke, kot so odprava razrednega boja, protiliberalizem, protisemitizem, je imel katolicizem tudi z nacizmom, čeprav ga je odklanjal zaradi njegovega rasizma in državnega kulturobojnega stališča do krščanskega verskega življenja. Hkrati so opozarjali, da hoče nacizem namesto vere nasilno vzpostaviti »poganski nacionalizem«. Kljub načelnemu odklonilnemu stališču katoliškega tabora do fašizma in nacizma je v njem »prevladovalo stališče, da sta brezbožni komunizem in boljševizem vendarle večje zlo, ker sta nepomirljiva sovražnika krščanske kulture, katolicizma in s tem tudi slovenskega naroda. Zato velja brezkompromisni boj predvsem njima«.51

V katoliškem taboru tako niso imeli enakovrednega odnosa do omenjenih treh ideologij, predvsem zato, ker so jih presojali v prvi vrsti skozi ideološko prizmo (predvsem z vidika njihovega odnosa do katoliške vere), ne pa toliko z nacionalnega stališča. Tako načelno gledanje je povzročilo nasprotovanje primorske duhovščine, ki je v Italiji bila priča zatiranju in raznarodovanju slovenskega in hrvaškega življa (okoli 540.000) s strani fašističnega režima in se zaradi neposredne izkušnje s fašizmom ni mogla strinjati s takimi stališči.52 Tudi v Sloveniji so v revizionistični ekspanzivni politiki nacistične Nemčije in fašistične Italije vse bolj prepoznavali največjo nevarnost za narodno življenje in obstoj, kar pa ni motilo vodilnih ideologov v katoliškem taboru, da so se zlasti po letu 1935 zavzeli za zaostren ideološki boj

48 Godeša, Odnos SLS, str. 100.

49 Saje, Belogardizem, str. 132.

50 Biber, Diplomati o Korošču, str. 142.

51 Jurij Perovšek, Odnos političnih strank in skupin do fašizma in nacizma pred drugo svetovno vojno. V: Odpor 1941 (Zbornik s posveta ob 60. obletnici Osvobodilne fronte slovenskega naroda). Ljubljana 2001, str. 106–109.

52 Pelikan, Tajno delovanje delovanje primorske duhovščine pod fašizmom. Knjiga na podlagi osebne arhiva Engelberta Besednjaka opisuje razvejano delovanje slovenske duhovščine na Primorskem v času fašizma, ki je imela za temeljno vodilo »Obsequium rationabile esto!« (Poslušnost naj ne bo pameti nasprotna!). To je v praksi pomenilo, da so v obrambi slovenske nacionalne identitete primorski duhovniki mnogokrat prišli v nasprotje z vatikanskimi navodili ter celo zavestno delovali proti njim.

in novo delitev duhov – tokrat ne le, kar zadeva liberalizem, temveč posebej kar zadeva komunizem.⁵³ Ob tednji maloštevilnosti slovenskih komunistov (okoli 200), ki so bili povrh vsega potisnjeni še v ilegalo, je bila možnost komunistične revolucije zanemarljiva, zato je umetno vzpostavljen in nato vzdrževan občutek komunistične nevarnosti bil predvsem v funkciji načrtovane popolne prevlade v vseh segmentih slovenske družbe, ki se je najbolj radikalno izrazila v reku »le dober katoličan je lahko pravi Slovenec«.⁵⁴ Takšna izključujoča politika vodstva katoliške stranke v Sloveniji, kljub vesplošnemu občutku narodne ogroženosti (zlasti po anšlusu Avstrije), ni mogla prispevati k skupnemu nastopanju in koncentraciji političnih sil, ne glede na obstoječe ideološke razlike v slovenski družbi.

Že po anšlusu so v katoliškem tisku opustili kritično pisanje o nacizmu, še bolj pa se je v pisanju okrepila misel o korporativni državi. Zato je slovaška izkušnja postala zanimiva za vodstvo SLS tudi v ideološkem pogledu, ker je dopuščala obstoj katoliškega družbenega modela z določenimi prilagoditvami tudi v evropski ureditvi, kot si jo je zamišljala nacistična Nemčija. S tem je odpadel eden pomembnih razlogov za odklanjanje nacizma, saj je slovaški primer dokazoval možnost sožitja nacistične ideologije s katolicizmom oz. vsaj njegovo toleriranje. Sicer pa Slovaške v tem smislu v katoliškem tisku niso posebej izpostavljali, da ne bi bili deležni očitkov o podpiranju separatizma. Tako so po neuspehu graditve stanovske države v Avstriji, omenjali kot vzor zlasti Salazarjevo Portugalsko, Francovo Španijo, Petainovo Francijo in Švico.⁵⁵

Tako je bilo ob obstoječih stičnih točkah med nacizmom in katolicizmom (protisemitizem, protiliberalizem, protikomunizem, boj proti framonstvu, korporativizem), po Koroščevi odločitvi za naslonitev izključno na nemško nacistično politiko poleti 1940 potrebno le še bolj odločno poudariti nekatera stališča (npr. o gnilem zahodnem kapitalizmu),⁵⁶ da je bilo delovanje na idejnem področju kompatibilno, ne pa tudi identično z nacističnimi predstavami o družbeni ureditvi in tako skladno s pričakovanji nemškega vodstva.

Ob vsem zapisanem ne moremo v celoti pritrditi mnenju Koroščevih kritikov, da je bila Tisova Slovaška »priljubljeni sen slovenskega klerofašizma«. Pomenila je le možno državno tvorbo, ki bi omogočila preživetje Slovencev v primeru razpada Jugoslavije in prevlade sil Osi. V vojnem spopadu z zahodnimi demokracijami se je zdela zmaga sil Osi neizbežna v določenih časovnih obdobjih od kapitulacije Francije poleti 1940 pa do napada nacistične Nemčije na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941. Na idejnem področju pa je notranja ureditev Tisove Slovaške v precejšnji meri ustrezala predstavam o družbeni ureditvi, ki so se izoblikovale v SLS v drugi polovici tridesetih let. Ideološke usmeritve SLS sicer ne bi mogli imeti za fašistično oz. nacistično, ker jo je načeloma zavračala, čeprav se je izkazala v mnogih vidikih za sorodno in kompatibilno s fašistično in nacistično ideologijo. Zaradi specifičnega razvoja mednarodnih dogodkov v drugi polovici tridesetih let, se je izkazalo, da sta oba družbene modela, kljub razlikam, lahko v določenih okoliščinah kompatibilna – zato tudi obojestranska prilagoditev, kot se je pokazalo tudi v Koroščevem primeru, ni bila preveč zahtevna.

⁵³ Peter Vodopivec, Moč in nemoč ideje in politike Ljudske fronte. V: Slovenci in leto 1941 (zbornik razprav z znanstvenega posveta Šestdeset let od začetka druge svetovne vojne na Slovenskem, Ljubljana, 11.–12. april 2001). Prispevki za novejšo zgodovino 2001, št. 1, str. 37.

⁵⁴ Bojan Godeša, Kdor ni z nami, je proti nam. Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom. Ljubljana 1995, str. 24–39.

⁵⁵ Anka Vidovič Miklavčič, Idejnopolitični značaj SLS od leta 1935 do začetka vojne leta 1941. V: Slovenci in leto 1941 (zbornik razprav z znanstvenega posveta Šestdeset let od začetka druge svetovne vojne na Slovenskem, Ljubljana, 11.–12. april 2001). Prispevki za novejšo zgodovino 2001, št. 1, str. 50.

⁵⁶ Idem, str. 49.

S u m m a r y

The Slovakia of Josef Tiso – »A Favorite Dream of Slovene Fascist-Oriented Clergy«?

Bojan Godeša

In May 1940 Anton Korošec, leader of the Slovene People's Party (SLS), met with the Slovak president Josef Tiso in Bratislava. After the capitulation of France, when Korošec perceived a close cooperation with the Nazi Germany as the only possible solution for Slovenia, there was a rumor in the liberal circles that the SLS supports the idea of Slovenia under the German protectorate after the example of Slovakia. After the Second World War, historians further confirmed these speculations by maintaining that the Slovakia of Josef Tiso was »a favorite dream of Slovene fascist-oriented clergy.« But the attitude of the SLS toward Slovakia and toward political decisions of Slovak leaders was not constant throughout the second half of the 1930's. It was based on the SLS's national and political ideals, which, although somewhat altered, were still the federate state of Yugoslavia. While the SLS thus supported Slovak tendencies to reorganize the federal state of Czechoslovakia, Slovene Catholic newspapers were less than enthusiastic about the establishment of an independent Slovak state in the spring of 1939. Yet this negative attitude became much more neutral in the spring of 1940, when the shadow of the Second World War was already looming very near, and the decision for an independent state became much more understandable. While the Slovene Catholic press stopped passing judgment on the situation in Slovakia later on, this did not denote that the case of Slovakia was no longer of any interest to the leaders of the SLS. With the altered political situation after the beginning of the war and especially after the complete predomination of the Axis Powers in Europe in the second half of 1940, Slovakia became relevant once again, especially in case the state of Yugoslavia should disintegrate, which the leaders of the SLS did not wish. In such circumstances, the leadership of the SLS felt that the action that Slovakia had taken in the past might be convenient for Slovenia as well, both nationally and ideally. Tiso's Slovakia therefore denoted to the SLS but a possible state formation that could ensure the survival of Slovenia in case of possible disintegration of Yugoslavia and the victory of the Axis. Furthermore, the SLS felt that the internal political arrangement of Slovakia as a Catholic country with provinces would correspond to its own notions about the political and social arrangement of Slovenia as formed by the SLS in the second half of the 1920's.